

NIKOLAY ÇERNİŞEVSKİ 1828-1889

Rus devrimci demokrat, bilim adamı, yazar, eleştirmen. Rusya'da 60'lı yıllar devrimci hareketinin önderi, 'Toprak ve Özgürlük' hareketinin ideolojik esinlendiricisi oldu. 1862 yılında tutuklandı ve Petropavlovsk kalesine kapatıldı. Herzen'le ilişkide olmakla ve 'Köylülere...' başlıklı bildiriyle 'halkta öfke ve infial yaratmak'la suçlanıyordu. Ortada hiçbir kanıt bulunmadığı halde Sibiry'a da 7 yıl kürek ve ömür boyu sürgün cezasına çarptırıldı. 1864 yılında gönderildiği Sibiry sürgününden ancak 19 yıl sonra, 1883 yılında dönebildi. Felsefe, toplumbilim, etik, estetik, pedagoji üzerine ciddi araştırmalar yaptı, çok sayıda bilimsel makale yazdı. 1863 yılında yazdığı Ne Yapmalı? ve 1867-69 yıllarında yazdığı Prolog adlı romanlarında sosyalist idealleri işledi. Pek çok Rus devrimci kuşağının yetişmesinde büyük etkileri olan devrimci tipleri yarattı.

ARİF BERBEROĞLU

1959'da Antakya'da doğdu. İlk ve ortaokulu Reyhantlı'da parasız yatılı okudu. 1981'de sağlık kolejinden mezun oldu. Sağlık memuru olarak önce dört buçuk yıl kadar Ardahan'ın Göle ilçesinin bir köy sağlık ocağında, daha sonra Ankara'nın Altındağ ilçesinde çalıştı. Çalışırken AÜ-DTCF Rus Dili ve Edebiyatı Bölümünü bitirdi.

Şiirleri ve çevirileri çeşitli dergilerde (Yaba-Öykü, Vartık, Evrensel Kültür, Çağdaş Türk Dili, Edebiyat-Eleştiri, Damar, Berfin-Bahar, Kum, Lacivert, Deliler Teknesi vb.) yayımlandı.

Yayımlanmış altı adet şiir kitabı (biri toplu şiirler) ve Rusçadan yaptığı yirmi kadar çevirisi bulunuyor.

Şiir ödülleri: Kültür Bakanlığı, Cumhuriyetin 75. Yıl Şiir Başarı ödülü, Ceyhan Atuf Kansu Şiir Ödülü, Cemal Süreya Şiir Ödülü, Abdullah Baştürk İşçi Edebiyatı ödülü.

Eserin özgün Adı: Антропологический принцип в философии
(Antropologičeskiy printsip v filosofii, St. Petersburg, 1860)

KOR KİTAP - 78

FELSEFEDE ANTROPOLOJİK İLKE - N.G. ÇERNİŞEVSKİ

RUSÇA ASLINDAN ÇEVİREN • ARİF BERBEROĞLU

KAPAK ve İÇ TASARIM • DEVRİM KOÇLAN

ISBN 978-605-2283-60-8

Birinci Basım ŞUBAT 2019

© Ginko Kitap Ltd. Şti. 2019

BASKI: Mutlu Basım Yayın - Bahri Mutlu

Davutpaşa Cad. Güven İş Merkezi C Blok No. 256 Topkapı / İst.

Sertifika No: 18569

Ginko Kitap: Osmanağa Mah. Ali Suavi Sk. No: 10 D. 3 Kadıköy / İstanbul

T: 0216 449 20 99 • F: 0216 449 21 00

www.korkitap.com • info@korkitap.com

Sertifika No: 35054

KOZ
K İ T A P

N.G. ÇERNİŞEVSKİ

**FELSEFEDE
ANTROPOLOJİK İLKE**

RUSÇA ASLINDAN ÇEVİREN: ARİF BERBEROĞLU

İÇİNDEKİLER

KOMÜNAL MÜLKİYETE KARŞI FELSEFİ ÖNYARGILARIN ELEŞTİRİSİ	7
FELSEFEDE ANTROPOLOJİK İLKE	61

ÖNSÖZ

Çernişevski'nin tam bir cilt tutan, felsefe ve estetik üzerine görüşlerine dair çalışmaları, Rus teorik düşünce tarihinde parlak bir sayfadır. Çernişevski, bir filozof ve estetikçi olarak tutarlı bir materyalistti. Lenin, şöyle yazar: “Çernişevski, gerçekten, 50'li yıllardan 88'e kadar bütüncül felsefi materyalizm düzeyinde kalmayı ve Yeni Kantçıların, Pozitivistlerin, Mahçuların” ve diğer kafa karıştırıcıların sefil saçmalıklarını bir yana atmayı başarmış biricik büyük Rus yazardır.” (V.İ. Lenin, Toplu Yapıtlar, cilt 18, sf. 384)

Çernişevski'nin materyalist görüşlerinin en göze çarpan özelliği, bunların devrimci karakteridir. O, felsefe ile estetiği toplumun devrimci dönüşüm amaçlarıyla birleştirmiş, materyalizm ile idealizm arasındaki savaşın sosyo-politik, sınıfsal kaynaklarını görmüştü.

Bu düzlemdeki yapıtlarında, nesnel dünyanın temel algılanma sorunları, insanın sanat gibi en karmaşık manevi etkinlik biçimle-

* Mahçılık – Avusturyalı fizikçi ve filozof Ernst Mach'ın görüşleri. 20. yy. başlarında Mach, Avenarius ve onların öğrencilerinin yapıtlarında öne sürülen bilim felsefesi ve metodolojisinde özne idealist bir akım. Rusya'daki Mahçuların en önemlileri, Marksizmle Mahçılığın “uzlaştırılmaya” çalışan V.M. Çernov, P.S. Yuşkeviç, V.A. Bazarov, A.A. Bogdanov gibi isimlerdi. Mach'ın özne idealist öğretisinin temelini “düşünme ekonomisi” teorisi ile “saf betimleyici” bilim ideali oluşturur. “...Düşünme ekonomisi ilkesinin, gerçekten ‘algı teorisinin temelini yerleştirecek olsa, kişiyi özne idealizmden başka bir yere götürmesi olanaksızdır. Yalnızca benim ve duyarlılığımın var olması, ‘en ekonomik’ ‘düşünme edimi’dir...” (V.İ. Lenin, Toplu Yapıtlar, cilt 18, sf. 175-176). Mach, düşünme ekonomisini, onu organizmanın gerçeklere “uyum” zorunluluğunun koşullandırdığı ilk biyolojik korunma gereksiniminden çıkararak, algılanmanın temel karakteristik özelliği olarak ifade eder.

ri Çernişevski tarafından ortaya konmakta ve çözümlenmektedir. Burada insanın sınırsız bilgisizliği mükemmel bir tarzda ifade edilirken, yanı sıra bilginin tarihsel koşullanmışlığı da gösterilir. Çernişevski, nesnel gerçeklik ile duyular ve bilinç arasındaki karşılıklı ilişkiye net bir diyalektik bakış açısı sergiler. Pratiklik kavramını, algının gerçeklik ölçütü olarak gösterir, idealistlerin insan bilincine doğaüstü, “tanrısal” bir güç atfetmelerini reddeder.

Çernişevski'nin sosyalizm hakkındaki öğretisi ütopyik olsa da, tarihsel düşüncelerinde güçlü materyalist eğilimler görülür: O zamanın koşullarında başka türlü de olamazdı.

Çernişevski'nin estetik alanındaki yapıtlarının özel bir önemi var. Onun tezi* gerçekçi sanatın devrimci manifestosu oldu, güzellik bilimi ile sanat ve edebiyata ilişkin materyalist öğretinin gelecekteki gelişmesini belirledi.

Onun felsefe ve estetik alanındaki yapıtları zamanımızda da değerlerinden bir şey yitirmiş değiller; bunlar çağdaş bilim insanları ve sanatçılar tarafından hâlâ etkin şekilde kullanılıyor, çağdaş insanın felsefi ve estetik bilincini şekillendirmeyi sürdürüyorlar.

N.G. Çernişevski'nin felsefi tutumu, Alman klasik felsefesi (Hegel, Feuerbach), İngiliz politik ekonomisi (Ricardo, Mill vd.), Fransız ve İngiliz ütopyik sosyalizmi (R. Owen, C. Fourier) dahil olmak üzere, ancak bütün Avrupa'nın entelektüel geleneği bağlamında anlaşılabilir. Bununla birlikte Çernişevski, her şeyden önce bir Rus düşünürüydü. Onun yapıtında Rusya temasıyla bağlantılı içeriği, Batıdan farklı, kendine özgü tarihsel bir gerçeklik olarak görmek, vatanın tarihsel yazgısı üzerinde yoğun bir düşünme ediminde bulunmak oldukça kolaydır. P.Y. Çadayev'in, A.İ. Herzen'in vd. ardından Çernişevski, geleceğin Rusyası'nı Avrupa uygarlığının yazgısı üzerinden görmeye, Rus toplumunun geçeceği dönüşüm yollarını göstermeye çalıştı.

Onun bütün felsefi dünya görüşünün temel ilkesi, toplumsal hayatın, politikanın, iktidarın insan odaklı başlangıcına duyulan

* N.G. Çernişevski, *Sanatın Gerçeklikle Estetik İlişkileri*, çev. Arif Berberoğlu, Kor Kitap 2018.

büyük ilgidir, antropolojidir. *Felsefede Antropolojik İlke ve Ne Yapmalı?*'nin* yazarı, Rusya'nın manevi ve sosyal yenilenmesinin integral (bütünsel) başlangıcını insanda arar. "Akıllı egoist", "yeni insanlar" dediği, açıkça devrimcilerden başkaları değildir. Onlar, Çernişevski'ye göre, içinde özgür ve eşit insanların gönüllü toplum hayatının olgunlaşması gereken kendi kozalarını ören insanlardır. Bu insan ilkesinin dayanağının Çarlık Rusya'sında önemli ölçüde ütöpik bir karakter taşıdığına şaşırmalı mı? Bunun ütöpik ama bir ham hayal olmadığını kurtuluş hareketinin tarihi, Rusya'da yaşanan sonraki olayların gelişimi kanıtladı. Demek ki, insanın çıkış noktası olması, felsefe de dahil olmak üzere, Çernişevski'nin düşünce dizgesini anlamanın anahtarındır.

Feuerbach-Çernişevski antropolojisinin, her şeyden önce Rus tarih-felsefe yazınında ele alınması, zaman zaman da salt sınırlılığı açısından Marks-Engels materyalizmiyle karşılaştırmalı olarak irdelenmesi önemlidir. Kuşkusuz, tarih unsurunun Feuerbach'ın görüş alanının dışında olduğu görüldü; o, sosyal felsefe ufkunun önemli ölçüde sınırlı kaldığı 1848-49 devrimlerini de anlamadı. Oysa bu dönemde yaşanan bir dizi olay Çernişevski'nin dikkatinin odağında yer alıyordu: Devrimler, liberal reform hareketleri, gerici nitelikteki geri tepmeler. Batı Avrupa deneyimi, Çernişevski için basit bir örnek olmaktan öte, geleceğe yönlendirme yeteneğine sahip insanların, militanların ideolojik hazırlığıdır. Ama öyle veya böyle, söz konusu felsefe olduğunda, her iki düşünür de antropolojik materyalizm temeli üzerinde duruyorlar.

Arif Berberoğlu

* Çernişevski'nin klasikleşmiş bu romanı Türkçeye *Nasıl Yapmalı?* ismiyle çevrilmiştir.

KOMÜNAL MÜLKİYETE KARŞI FELSEFİ ÖNYARGILARIN ELEŞTİRİSİ

(CAN SIKICI BİR KONUYLA İLGİLİ SORUNLAR
ÜZERİNE) 1858*

Komünal Mülkiyete Karşı Felsefi Önyargıların Eleştirisi, ilk kez *Sovremennik*'te (Çağdaş) yayımlandı (1858, sayı: 12). Bu çalışma, Çernişevski'nin tarih üstüne felsefi görüşlere, onun şekillenmiş olan 1861 reformuna yönelik tavrına ilişkin düşüncelerini veriyor. Bu reform, Çernişevski'nin tarihsel uzgörürlüğünü, zamanın toplumsal sorunlarına sınıfsal yaklaşımını tanıtlıyor. V.İ. Lenin, özellikle bu çalışmasını ima ederek, Çernişevski'nin ütöpik sosyalizmine karşın, kapitalizmin doğasını derinliğine ortaya koyduğunu söyler. Bu makalenin önemli bir özelliği, açıkça ifade edilen toplumsal gelişim fikri ve gerçekliğin değişim biçimlerine ilişkin düşüncedir. Bu düşünceler, tarımdaki ekonomik ilişkilerden alınan inandırıcı örneklerle ortaya konuyor. Çernişevski, Rusya'nın kapitalist evreyi atlayarak, köylülük aracılığıyla sosyalizme geçebileceğini varsayarken, kendini bir ütöpik [sosyalist] olarak ortaya koymuştur. Ancak onu, toplumun narodnik teorisyenleriyle aynı kefeye koymak mümkün değil, çünkü o, sanayi kapitalizminin teknik-ekonomik başarılarını hesaba katmayı olanaklı görüyordu.

* Özgün Adı: Kritika filosofskih predubejdeniy protiv obşçinnovo vladeniya

‘Wie weh’, wie weh’, wie wehe.
Goethe, “Faust”

Komünal toprak mülkiyetinin ilkelliği, onun özel toprak mülkiyetine yeğlenmesinde bir aykırılığı ifade eder mi? Her halkın her kurumdaki gelişmenin bütün mantıksal noktalarını geçme zorunluluğu var mı? (Düzenleme ve yasama)

Benim başlattığım tartışma konusunda uzun süre sessiz kaldım. Öteki dergilerin, onlara yanıt niteliği taşıyan benim ilk makalelerim ile Vernadski’nin** ilk makalelerine karşı gösterdikleri kayıtsızlık, giderek yerini oldukça canlı bir onaya bıraktı. Çok zaman geçti, farklı dergilerde komünal mülkiyet konusunda birkaç makalenin görünmediği bir tek ay bile olmadı. Herkes bu konu hakkında konuşurken, ben susuyordum. Bu hususta konuşanların çoğu benim düşünceme de, kişiliğime de şiddetle saldırdılar, ses çıkarmadım. Başka durumlarda haklı ve yararlı saydığım şeyi hedef alan saldırıları karşılıksız bırakmama yeteneğine sahip olmama karşın, dostlarımin bende her zaman, hararetli bir polemik şeklinde tartışılan sorunları açıklama yönünde, (onlara göre) aşırı bir istek görmelerine karşın, sessiz kaldım. Halk için kazanılmış, bireysel olarak benim açımdan bu denli değerli olan bir soruna muhaliflerin hiç ilgi duymamasına, sayısız çağrılarına karşın, beni hem tembellikle, hem ortaklık meselesi konusun-

* Ne acı, ne acı, ne acı! Goethe, “Faust” (Alm.) –ç.n.

** *Ekonomičeskiy ukazatel* (Ekonomi Rehberi) dergisinin editörü İ.V. Vernadski, 1857 yılında, Çernişevski’nin 1857’de *Sovremennik*’te yayımlanan *Zametki o jurnalah. Fevral. 1857* (Dergiler Hakkında Notlar. Şubat. 1857) ve *Zametki o jurnalah. Aprel. 1857* (Dergiler Hakkında Notlar. Nisan. 1857) adlı makalelerine karşı, *O pozemelnoy sobstvennosti* (Toprak Mülkiyeti Üzerine) adlı bir dizi makaleyle ortaya çıktı. İkiisi arasında yaşanan, pek çok başka dergi ve gazetenin de katıldığı tartışma, başka makalelerde de sürdü.

da ayıplanacak bir vurdumduymazlık içinde olmakla, hem de ödleklikle suçlayan dostlardan sıkça gelen zorlamalara karşın, sustum. Ve şimdi, komünal mülkiyeti yeniden savunmak için kalemi elime aldığımda, kendimle amansız bir savaşa girmek için zor tutuyorum kendimi ve ısrarla susmayı sürdürmenin daha iyi olup olmayacağını da bilmiyorum.

Sorun şu ki, kendimden utanıyorum. Komünal mülkiyet sorununu gündeme getirirken sergilediğim zamansız özgüveni anımsamaktan utanç duyuyorum. Bu sorunla, açıkça söyleyeyim, kendi gözümde bir aptal oldum.

Komünal mülkiyet konusunda söylediğim sözleri yineleyerek, benim ilk muhalifimin, Bay Vernadski'nin bu konuya boşuna el attığım, bununla sağduyuma onur kazandırmadığım yönünde gerçekten bir tartışmanın doğduğunu ifade ettiği sözlerinin, tamamen haklı olduğunu kabul etmekle başlamam gerekiyor. Geçmişteki akılsızlığımdan pişmanlık duyuyorum; gerçekleşmekte olan olguların göz ardı edilmesi, eğer aşağılayıcı bir özür ricasının bedeli olarak satın alınabilir bir şey olsaydı, bana karşı çıkanlardan hiç tereddüt etmeksizin özür dilerdim, yeter ki böylesine başarısız şekilde başlattığım bir tartışma benim bu aşağılanmamla bitmiş olsun.

Okur, şöyle düşünecektir: “Nasıl? Komünal mülkiyet lehine yüksek sesle böyle çürütülemez kanıtlar ortaya koyan bir insan, savaşın başlarında böyle küçümseyerek acizliğiyle alay ettiği muhaliflerinin itirazları karşısında düşüncelerinde tereddüt yaşar mı? Bu kişi, kendisine yöneltilen o kıyaslarla ve olgularla kendini yenilmiş hisseder mi?” Oh, benim kendi kendimden utancım ya bundan kaynaklanıyorsa! Bilimsel kanıtlarla yenilmiş olmak, bununla birlikte bu kanıtlar yenilmiş olanın kişiliğini hâlâ aşağılanmaya maruz bırakıyorsa, kuşkusuz bu, o kişinin onuru açısından tatsız bir şeydir. Ama bu durumda acı olan, önemsenmeme duygusuna kapılmaktır, halkın karşısında kendi utancını açıkça itiraf etme gücünü kişinin elinden alan kabalıktır. Benim utancım farklı, o kadar da ağır bir utanç değil benimki, açığa vurulmaktan da korkmaz.

Benim yengiye olan akılsızca umudumun yüzümü kızartması, muhaliflerimin itirazlarıyla olmuyor. Varsın karşıtlarımın sayısı çok olsun; itirazların hacmi ve sayısı varsın çok büyük olsun; hatta karşıtlarımın bazıları, başka durumlarda benim değer verip takdir ettiğim, başka konularda yermenin bana acı verdiği insanlardan oluşuyor olsun: Ben onlardan utanıyor değilim. Ben, komünal mülkiyet sorunu konusunda Rus bilim insanları ile düşünürlerinin büyük çoğunluğunun ve benim de ait olduğum öteki kesimden sonra, en çok saygı duyduğum edebiyat grubunun bana karşı tavır alacağını en başta söylemiştim. Benim öngördüğüm, önceden tahmin ettiğim gerçek, beni mahcup edemedi. Aksine, halkın ve benim düşüncemde en büyük otorite olan bizim gazeteci-yazarlardan bazılarında, savunduğum konuyu hedef alan bir düşmanlıkla karşılaşmayınca, şaşır-dım. Bu insanların benim savunduğum düşünceye saldırmamaları ya da ona yönelik sempatilerini bile ifade etmiş olmaları, benim için hoş bir sürpriz oldu (Ben birçok açıdan saygı duyabileceğim, ancak onların kendilerinin ifade ettikleri ve benim de hissettiğim gibi, sempatilerine layık olmadığım Slavyanofillerden söz etmiyorum). Beni şaşırtan karşıtlarımın çokluğu değil, aksine onların daha kalabalık olmamaları oldu. Ben, onlar arasında karşıtlıkları benim için gerçekten ağır olacak olan bilim insanlarından hiçbirinin olmamasına şaşır-dım. Komünal mülkiyete isyan eden yazarların sayısındaki büyüklüğün benim üzerimde bir etkisi olmazken, onlar tarafından öne sürülen kanıtlar da inancımı daha az sarsabilmiştir. Tartışmanın başında, komünal mülkiyete ve insanların çelişkiler beklediğim düşüncelerine yön veren kitaplara yönelik itirazların bilinen kaynaklarını belirtmiştim. Uzun zamandır yalnız benim bildiğim ve uzun zaman önce benim çürüttüğüm değil, Avrupalı yazarlar tarafından da bilinen ve çürütülen yabancı sözlerin bana karşı tekrarlanacağına ilişkin tahminlerim, öyle ki bütün beklentilerimin ötesinde gerçekleşti. Komünal mülkiyete karşı çıkan Rus muhalifler tarafından ortaya bir tek yeni veya bağımsız düşünce konmuş değildir; onların görüşleri tümüyle eskimiş kitaplardan alınma, dahası çoğu durumda hiç uymadığı ayrı bir soruna bile uygulanmış

değiller. Bu düşüncelerin dayandığı birkaç olgudan, konuya doğrudan uyan neredeyse bir tane bile yoktur: Eğer konuya uyanlar olduysa, bunlar, aslında komünal mülkiyete karşı değil de onun lehine olduklarını kanıtladıklarını enine boyuna düşünmeden seçilmişlerdir. Kısacası, itirazlar öylesine beylik itirazlardı ki, komünal mülkiyete karşı yazılan ve Bay Vernadski'ye karşı kaleme aldığım son makalemi *Sovremennik*'in geçen yılın Kasım sayısında yayımlamamdan sonra ortaya çıkan makalelerin neredeyse hiç birini sonuna kadar okuyacak ilgiyi gösteremediğimi itiraf edeyim. Her itirazın ilk sayfalarından başlayarak şunu gördüm ki, bu yavan tekrarları okumanın bir yararı yok, zaten politik ekonomi üzerine Fransızca yazılmış yüzlerce kötü kitap, öteden beri entelektüel insanları bıktırmış durumda. Bana karşı öfkeli küfürleri okumanın hoşluğu da, köhnemiş ve kibirli boş inançları sarsmayı seven bir yazar için daha yücesi olmayan bu hoşluk, eski ekonomi okulunun* genel yerlerinin uyusuk tekrarlarıyla yaratılan can sıkıntısının üstesinden gelemedi. Ancak şimdi, komünal mülkiyet hakkındaki makalelerimi sürdürmeye karar verdiğimde, bu karşı tezleri okumaya başladım ve bunların hiç de okunmaya değer olmadıkları savını öne sürmekle yanılmış olmadığımı inandım.

Demek ki, beni, komünal mülkiyeti savunmak üzere konuşmaya başlamakla yanlış yaptığımı itiraf etmek zorunda bırakan, muhaliflerin gücü değildir. Aksine, özellikle bu savunmanın başarısına bağlı olarak yaptığım işlerde çok başarılı olduğumu kabul edebilirim: Komünal mülkiyet karşıtlarının öne sürdükleri argümanlar öylesine zayıf ki, benim tarafımdan hiçbir çürütme söz konusu olmaksızın, başlangıçta komünal mülkiyeti kesinlikle reddeden dergiler, komünal toprak mülkiyeti ilkesine birbiri ardına ve giderek daha çok rıza göstermeye başlıyorlar. Şimdi artık, edebiyat dünyasının çoğunluğunun, bugüne dek toplumun mülkiyetinde veya tasarrufunda kalmış toprak parçalarını, –en azından yakın bir gelecekte– özel mülkiyetin saldırısından koru-

* Çernişevski, Fransız kuramcılarının, en başta da *Ekonomičeskiy ukazatel* (Ekonomi Rehberi) dergisinde yazanların alıntı yapmayı sevdikleri Bastia'nın vulgar ekonomik yapıtlarını kastediyor.